

ભારતીય નાણાકીય સંહતિ

INDIAN FINANCIAL SYSTEM

૧. પ્રસ્તાવના:-

નાણાકીય સંહતિ એક એવી સંહતિ છે જે બચતને રોકાણમાં ફેરવી વપરાશને સહેલું બનાવે છે. નાણાકીય સંહતિ, નાણાકીય મિલકત અને નાણાકીય બજારની બનેલી છે. જેમાં કેટલાક નિશ્ચિત મુખ્ય સાધનો છે. જેના દ્વારા બચતવાળા એકમો ને એવી રીતે જરૂરિયાત વાળા એકમોમાં ફેરવાય છે . જેથી જરૂરિયાત વાળા એકમોને જરૂરી રોકાણ અને સાધનો મળી રહે. નાણાકીય સંહતિની સમજૂતી બધા નાગરિકો માટે જરૂરી છે. ખાસ કરીને નાણાકીય મેનેજર માટે કે જે નાણાના સ્ત્રોત ઉભા કરવામાં અને તેનું રોકાણ કરવામાં સક્રિય રીતે રોકાયેલા છે.

૨ ભારતીય નાણાકીય સંહતિ:-

ભારતીય નાણાકીય સંહતિ મુખ્યત્વે બે ભાગમાં વહેંચાયેલી છે. ORGANISEDસંગઠિત ક્ષેત્રો કેજેમાં એવી સંસ્થાઓ, બજારો અને સાધનોનો સમાવેશ થાય છે કે જે રીઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા અને સરકારના અંકુશમાં આવે છે. અસંગઠિત ક્ષેત્રો કે જે રીઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા અને સરકારના અંકુશથી પર છે. આ બંને ક્ષેત્રોને ગ્રાહકોનાં પ્રકાર, વ્યાજના માળખા, દેવાની શરતો વિગેરેને આધારે જુદા પડાય છે.

૩ સંગઠિત ક્ષેત્રોની ટૂંકમાં સમજૂતી :-

ભારતીય નાણાકીય સંહતિ સંગઠિત ક્ષેત્ર, રીઝર્વ બેંક ઓફ ઇન્ડિયા અને સરકારના અંકુશમાં આવે છે. RBI આ IFSને નાણા આપવાની રીતોમાં ફેરફાર કરીને સરકાર અંદાજપત્ર અને પંચવર્ષીય યોજના વખતે જુદાજુદા પગલા લઈને તેને અંકુશમાં રાખે છે. સંગઠિત ક્ષેત્રોનો અભ્યાસ મુખ્યત્વે પાંચ ભાગમાં વેહેચી શકાય.

૩.૧ નાણાકીય મિલકતો

૩.૨ નાણાકીય મધ્યસ્થીઓ

૩.૩ નાણાકીય બજારો

૩.૪ નાણાકીય વળતરના દરો

૩.૫ નાણાકીય વિકાસના પગલાઓ

૩.૧ નાણાકીય મિલકતો :-

મુખ્યત્વે ત્રણ પ્રકારની નાણાકીય મિલકતો હોય છે.

૩.૧.૧ નાણું:-

કે જે RBI દ્વારા બહાર પડાય છે. અને નાણા મંત્રાલય અને ભારત સરકાર ચલણી નાણું અને સિક્કાઓ દ્વારા અને COMMERCIAL BANK DEMAND DEPOSIT દ્વારા નાણા ઊભા કરે છે.

૩.૧.૨ દેવા:-

કે જે જુદીજુદી સંસ્થાઓ દ્વારા આપવામાં આવે છે. જેમાં સરકાર અને તેની જુદીજુદી સંસ્થાઓ પણ આવી જાય છે.

૩.૧.૩ સ્ટોક:-

સ્ટોક કે જે વેપારી સંસ્થાઓ દ્વારા માલિકીની કે પ્રેફરન્સ શેર મૂડીના રૂપમાં બહાર પડાય છે. નાણાકીય વ્યસ્થાપકની દ્રષ્ટિએ દેવા અને સ્ટોક વધુ અગત્યની નાણાકીય મિલકતો છે.

દેવાની મૂડીમાં નિશ્ચિત વ્યાજનું અને મુદલની ચુકવણીનો બોજો હોય છે. કોઈપણ કંપની દેવાની મૂડી અમુક સ્ત્રોતોથી ઊભી કરી શકે છે.

જેમકે નાણાકીય સંસ્થાઓની લોન, બેંક દ્વારા અપાતા ચાલુ મૂડી માટેના ધિરાણ, ડીબેન્ચર કે બાંધી મુદતી થાપણ અને MUTUAL FUNDS.

શેર મૂડીને DIVIDAND ડીવિડન્ડ દ્વારા વળતર અપાય છે. કોઈપણ પબ્લિક લિમિટેડ કંપની માલિકીની કે પ્રેફરન્સ શેર બહાર પાડી મૂડી એકઠી કરે છે. ઇકવીટી શેર માલિકીની મૂડી ગણાય છે. બધા શેરહોલ્ડરો સંયુક્ત રીતે કંપનીના માલિક ગણાય છે. અને તેઓ જોખમ પણ ખેડે છે. પ્રેફરન્સ શેરની કેટલીક લાક્ષણિકતાઓ માલિકીની મૂડી જેવી જયારે કટલીક ડીબેન્ચર જેવી છે.

૩.૨ નાણાકીય એજન્સીઓ :-

RBIની દેખરેખમાં કામ કરે છે. જેમાં RBI, વાણીજય બેંકો, મુદતી ધિરાણ પુરૂ પાડતી નાણાકીય સંસ્થાઓ, વીમા કંપનીઓ , જાહેરક્ષેત્રની નાણાકીય સંસ્થાઓ અને નોન બેંકીંગ નાણાકીય સંસ્થાઓનો સમાવેશ થાય છે .

૩.૨.૧ RBI:-

RBI કેન્દ્રાય બેંકિંગ સત્તા તરીકે વર્તે છે. અને IFSનું સ્વાયત્ત બોડી છે. જે ૧૯૩૫માં સ્થાપવામાં આવેલી. તે ૧૯૪૯માં સરકારની માલિકીની સંસ્થા બની. (RBI ACT.1948 ની નીચે). RBI નીચે મુજબના TRADITIONAL કામો કરે છે.

૩.૨.૧.૧. તે નાણાકીય અને દેવાની નીતિ નક્કી કરે છે. અને અમલમાં મૂકે છે.

૩.૨.૧.૨. તે બેંકરની બેંક તરીકે કામ કરે છે.

૩.૨.૧.૩. તે CREDIT સંસ્થાઓના LIQUIDITY RESERVE નક્કી કરે છે અને તેના કાર્યોનું SUPERVISION કરે છે.

૩.૨.૧.૪. તે રૂપિયાની EXCHANGE VALUE જાળવી રાખે છે.

૩.૨.૧.૫. તે આંતરરાષ્ટ્રીય વેપારના આવક અને જાવક પર અંકુશ રાખે છે. અને વિદેશી હુંડીયામણના વ્યવહારોને નિયંત્રિત કરે છે.

RBI, IFSનો વિકાસ કરવા કેટલાક કાર્યો કરે છે, જેમ કે...

તે અસંગઠિત ક્ષેત્રોને નાણાકીય ક્ષેત્ર અને સંગઠિત ક્ષેત્ર સાથે સંકલિત કરે છે.

તે વાણિજ્ય બેંકોને ગામડાઓ તરફ લઈ જવાની પ્રવૃત્તિને પ્રોત્સાહિત કરે છે.

તે UTI, IDBI અને NABARD જેવી સંસ્થાઓના વિકાસને આગળ વધારે છે .

૩.૨.૨ વાણિજ્યક બંકો:-

RBI પછી INDIAN FINANCIAL SYSTEMની અગત્યની સંસ્થા છે. જેમાંથી SIB SBI કે જે ૧૯૫૫ સ્થપાયેલી સૌથી મોટી બેંક છે. ૧૯૯૦માં ભારતમાં ૨૮ નાણાકીય બેંકો હતી. લોકોને RASHTRYAરાષ્ટ્રીયકૃત કરવાના અને સરકારના અંકુશમાં રાખવાના મુખ્ય હેતુઓ આ પ્રમાણે છે.

૩.૨.૨.૧. ધંધાકીય એકમોનો બેંક ઉપરનું આધિપત્ય ઓછું કરવા.

૩.૨.૨.૨. બેંકના સાધનો નો ગેરઉપયોગ અટકાવવા.

૩.૨.૨.૩. બેંક ક્રેડિટ વધારવા,

૩.૨.૨.૪. જરૂરિયાત વાળા ક્ષેત્રો તરફ ધિરાણ વધારવા

૩.૨.૨.૫. બેંકોને વધુ કાર્યક્ષમ બનાવવી.

બેંકોની એક મહત્વની કામગીરી ઉદ્યોગોને ચાલુ મૂડી પૂરી પાડવી છે. TANDAN અને CHORE કમિટી ચાલુ મૂડીના પ્રશ્નને સમજવા અને તેના ઉપર સૂચનો આપવા નીમાયેલા ૧૯૯૧માં સરકારે ભારતીય નાણાકીય સંહિતિની હાલની પરીસ્થિતિ સમજી તેને સુધારવા અને તેની કાર્યક્ષમતા વધારવા H.N.NARSHIMHANના નેતૃત્વ હેઠળ એક કમિટીની રચના કરેલી. બેંકોનો મુખ્ય પ્રશ્ન એ છે કે તેની નફાકારકતા ઓછી છે .જેની પાછળ વધુ પડતો સ્ટાફ, બિન કાર્યક્ષમ કાર્યશેલી, અગ્રીમ ક્ષેત્રોને સહાય વગેરે છે.

૩.૨.૩ મુદતી ધિરાણ પુરૂ પડતી નાણાકીય સંસ્થાઓ:-

ઘણી બધી નાણાકીય સંસ્થાઓ ઉદ્યોગોની ટૂંકા ગાળાની નાણાકીય જરૂરીયાતો પૂરી કરવા સ્થાપવામાં આવેલી છે. તેમાંથી મુખ્યત્વે ત્રણ ભારતમાં આ સુવિધા પૂરી પડે છે. IDBI, IFCI AND ICICI નાના પાયાના ઉદ્યોગોના વિકાસ માટે સરકારે ૧૯૮૯ માં SIDBની સ્થાપના કરી છે. આ બધી સંસ્થાઓએ ધંધાની લાંબા ગાળાની મૂડી જરૂરીયાતો પણ સંતોષી છે . તેમની કામગીરીને મુખ્યત્વે પાંચ ભાગમાં VAHENવહેંચી શકાય .

જેમકે:- પ્રત્યક્ષ ધિરાણ, પરોક્ષ ધિરાણ, નાણાકીય સહાય, PROMOTIONAL FINANCING WORK, MISCELLANEOUS ACTIVITIES.

૩.૨.૪ ખેતીવાડી ક્ષેત્રે નાણાકીય સંસ્થાઓ :-

સમગ્ર ભારતમાં જે સંસ્થાઓ ખેતીવાડી ક્ષેત્રે નાણા પૂરા પાડે છે. તેમાં NABARD અને NNCDE આવે છે તેઓ પ્રાદેશિક ગ્રામીણ બેંકો, કો -ઓપ. બેંકો, રાજ્ય જમીન વિકાસ બેંકો અને વાણિજ્ય બેંકોની મદદ લે છે .

૩.૨.૫ વીમા કંપની:-

ભારતમાં મુખ્યત્વે બે વીમા કંપની છે. LIC અને GIC.

LIC પાસે મોટા પ્રમાણમાં સાધનો છે. કારણકે તેની પોલીસીમાં બચતનું તત્વ છે. અને વીમાના પ્રીમીયમ અગાઉ ભરવાના હોય છે. જ્યારે GIC PROPERTY ના વીમા ક્ષેત્રે કામ કરે છે તેની પાસે પણ વીમા પ્રિમીયમના ADVANCE COLLECTION ને લીધે ઘણા બધા સાધનો છે.

૩.૨.૬ જાહેરક્ષેત્રની નાણાકીય સંસ્થાઓ:-

UTI, MUTUAL FUND, POST OFFICE, SAVING BANK, રાષ્ટ્રીય મકાન ધિરાણ બેંક અને ઉદ્યોગોની પુનઃ રચના બેંક બધા આમાં આવે છે.

૩.૨.૬.૧ UTI :-

UTI પ્રજામાંથી બચત ના રૂપિયા એકઠા કરે છે. અને તેને મુખ્યત્વે કોરપોરેટ ક્ષેત્રે રોકે છે. UTI અમુક સ્કીમ દ્વારા સાધનો ઉભા કરે છે અને પછી તેને કોરપોરેટ ક્ષેત્રની જામીનગીરીમાં રોકે છે. આ માટે UTI તેના યુનિટ ધારકોને નિશ્ચિત દરે સ્કીમ પ્રમાણે વળતર ચુકવે છે.

૩.૨.૬.૨. MUTUAL FUNDS:- MUTUAL FUNDS બધી રોકાણ કરતી પ્રજા પાસેથી નાણા એકઠા કરે છે. અને પછી તેને જુદીજુદી કંપનીના શેર અને ડીબેન ચેરમાં રોકે છે. MUTUAL FUNDSના રોકાણ કારોને વ્યાવસાયિક સંચાલન, તરલતા અને નીચા વ્યવહાર દરનો લાભ મેળવે છે. ૧૯૮૬ સુધીમાં ફક્ત UTUTII MUTUAL FUNDS હતા. પણ પછી કેટલીક વાણિજ્ય બેંકો , LIC & GIC એ પણ MUTUAL FUND ઊભાં કર્યાં. આજે ભારતમાં SBI,CANBANK, LIC, BOI, P&B, GIC વગેરે MUTUAL FUNDS છે.

૩.૨.૬.૩. પોસ્ટ ઓફીસ બચત બેંક:-

ભારત સરકાર ના નાણાકીય મંત્રાલય નીચે પોસ્ટ અને ટેલિગ્રામ વિભાગ દ્વારા તે ચલાવવામાં આવે છે. તે જુદીજુદી સ્કીમ દ્વારા પૈસા એકઠા કરે છે. જેમકે બચત બેંક ખાતાઓ, રીકરીંગ અને ટૂંકા તથા લાંબાગાળાની ડીપોઝીટ દ્વારા, પ્રોવિડંડ ફંડ દ્વારા, NSC દ્વારા, વિગેરે. પરંતુ તેનું કાર્ય કોમર્શિયલ બેંકના પાંચમાં ભાગ જેટલું જ છે.

3.2.9. NON-BANKING PVT.FINANCIAL ORGANISATIONS:-

HIRE PURCHASE CO, LEASING CO, નાણાકીય નિગમો કે જે ખાનગી ક્ષેત્રે કામ કરે છે તે બધા ભેગા મળી આ ક્ષેત્ર તરીકે ઓળખાય છે.

કોઈપણ HIRE PURCHASE CO. HIRE પર માલસામાન આપે છે અને ગ્રાહક તેની ચૂકવણી હપ્તાઓ દ્વારા કરે છે.

LEASING COMPANY લેઝરને LEASE PAYEMENTના બદલામાં કોઈ પણ મિલકત વાપરવાનો હક આપે છે.

INVESTMENT CO. પ્રજા પાસેથી બચત એકઠી કરી તેને નાણાકીય જામીનગીરીમાં રોકે છે. અને રોકાણકારોને આકર્ષક વળતર પૂરું પાડે છે.

નાણાકીય નિગમો પ્રજાને આવી પ્રવૃત્તિ માટે ધિરાણ કરે છે કે જેના માટે વાણિજ્ય બેંકો ધિરાણ આપતી હોતી નથી.

૪ નાણાકીય બજાર :- જ્યારે નાણાકીય મિલકત ઊભી કરાય છે અથવા ફેરબદલી કરાય છે. ત્યારે નાણાકીય વ્યવહાર બને છે. જેમકે કંપની દ્વારા ઇક્વીટી શેર બહાર પાડવા, બેંક દ્વારા અપાતી લોન, રૂપિયા ની ડીપોઝીટ કરવી વગેરે. નાણાકીય બજારને ત્રણ વિભાગમાં વહેંચવામાં આવે છે. નાણાકીય બજાર, મૂડી બજાર અને સરકારી જામીનગીરીનું બજાર.

૪.૧ નાણાબજાર:-

નાણાબજાર ટૂંકા ગાળાના દેવા, સાથે સંકળાયેલ છે.ભારતમાં તે બે ભાગમાં ORGANISED AND UNORGANISED SECTORમાં વહેંચાયેલ છે, વાણિજ્ય તથા બીજી બેંકો, LIC, UTI, NBFC વગેરે તેનાં ઉદાહરણ છે. સારી રીતે વિકસિત નાણાબજાર મુખ્યત્વે ત્રણ કાર્ય કરે છે .

૪.૧.૧. જુદાજુદા ઘણા નાણાકીય સાધનો નો ઉપયોગ કરે છે. જેમકે TREASURY BILLS, BILLS OF EXCHANGE, વગેરે.

૪.૧.૨ તે બચતને ઉત્પાદકીય રોકાણ તરફ વાળે છે.

૪.૧.૩. તે નાણા ના મહત્વને વેગ આપે છે.

૪.૨ મૂડી બજાર :-

મૂડી બજાર લાંબાગાળાના દેવા અને સ્ટોક જેમકે ડિબેન્ચર, ઇક્વીટી અને પ્રેફરન્સ શેરમાં કાર્યરત હોય છે. મૂડી બજાર એવું બજાર છે કે જેમાં MATURITY લાંબા ગાળે અને અનિશ્ચિત સમય બાદ થતી હોય છે. તેને પણ મુખ્યત્વે પ્રાથમિક અને ગૌણ બજારમાં વહેંચવામાં આવે છે. નવા ઇસ્યુનું વેચાણ પ્રાથમિક બજારમાં અને જૂના ઇસ્યુનું ખરીદ - વેચાણ ગૌણ બજારમાં થાય છે.

કોઈપણ કંપની તેની મૂડી ત્રણ રીતે એકઠી કરે છે. PUBLIC ISSUE દ્વારા, RIGHT ISSUE દ્વારા અને PRIVATE PLACEMENT દ્વારા. ગૌણ બજાર કે જેમાં ચાલુ જામીનગીરીનું ખરીદ વેચાણ થાય છે તે સરકાર દ્વારા અંકુશીત જુદાજુદા STOCK EXCHANGEનું બનેલું છે. અત્યારે ભારતમાં લગભગ ૨૩ STOCK EXCHANGE છે . જેમાંનું સૌરાષ્ટ્ર-કચ્છ STOCK EXCHANGE એક છે . આ ઉપરાંત OTCEI પણ સ્થાપવામાં આવેલું છે. વળી, NSE પણ છે.સરકારે સેબીને બધા શેરબજારના કાર્યોનું દેખરેખ રાખવાની સત્તા આપેલી છે.

બધા STOCK EXCHANGE નું SECURITIES REGULATION ACT-1956 દ્વારા નિયમન થાય છે.

૪.૩ સરકારી જામીનગીરી નું બજાર:-

કેન્દ્ર સરકાર ,રાજ્ય સરકાર, અર્ધ સરકારી સંસ્થાઓ ,પોર્ટ ટ્રસ્ટ, ELECTRICITY BOARD અને સમગ્ર ભારત ની રાજ્ય કક્ષાની નાણાકીય સંસ્થાઓ, જાહેર ક્ષેત્રના એકમો વગેરે દ્વારા બહાર પડાતી જામીનગીરી આ બજાર નીચે આવે છે અને તે ભારતની નાણાકીય સંહિતનું મહત્વનું અંગ છે.

૫.૦ નાણાકીય વળતર/વ્યાજ ના દરો:-

સંગઠિત ક્ષેત્ર વ્યાજના દર હરિફાઈના પરિબળોને ધ્યાનમાં રાખીને નહિ પણ સરકાર દ્વારા સીધી કે આડકતરી રીતે નક્કી થાય છે. સરકાર મુખ્ય લેણદાર હોવાથી તેની જામીનગીરી ઉપર તે વ્યાજનો દર નક્કી કરે છે.

જેમકે :-

૫.૧ સરકાર અને RBI તેની SECURITIES ઉપર વ્યાજનો દર નક્કી કરે છે અને તે વાણિજ્ય બેંકો, પ્રોવિડંડ ફંડ, વીમા કંપની અને RBIને લાગુ પડે છે.

૫.૨ બેંક ધિરાણ અને બેંક ડિપોઝીટ પર વ્યાજનો દર RBI નક્કી કરે છે.

1990-91 માં ગલ્ફ માં લડાઈને કારણે આયાતી પેટ્રોલિયમ પેદાશોના ભાવમાં વધારો અને સરકારની અનિશ્ચિતતાને કારણે ભારતમાં BALANCE OF PAYMENTમાં કટોકટી ઉભી થઈ તે સમયે INTERNATIONAL MONETARY FUND મદદે આવ્યું. પણ તેણે કેટલીક શરતો રાખેલી. જેને લીધે સરકારે કેટલાક મહત્વના પગલાઓ લીધેલાં.

જેમકે :-

૫.૨.૧. રૂપિયાનું ૨૦% જેટલું અવમૂલ્યન કરવું કે જેથી તેનું સાચું મૂલ્ય થઈ શકે.

૫.૨.૨. બેન્કે આ વ્યાજના દરો ૧૨% સુધી વધાર્યા અને નાણાકીય સંસ્થાઓને અમુક નિશ્ચિત દરથી વધારે ગમે તેટલો વ્યાજનો દર નક્કી કરવા છૂટ આપવામાં આવી. વળી, CONVERTIBLE & NON-CONVERTIBLE DEBENTURES ઉપર પણ વ્યાજનો દર નક્કી કરવાની સ્વાયતતા આપવામાં આવી.

૫.૨.૩. CAPITAL ISSUES CONTROL ACT. નાબૂદ કરવામાં આવ્યો અને SEBI ના માર્ગદર્શન હેઠળ કોઈપણ ISSUE ના ભાવ નક્કી કરવાની છૂટ આપવામાં આવી.

૫.૨.૪. આયાત નિકાસની પદ્ધતિઓં સરળ બનાવવામાં આવી અને રૂપિયાને સંપૂર્ણ CONVERTIBLE બનાવવાનો વાયદો આપવામાં આવ્યો.

જો ભારતમાં ટૂંકાગાળા અને લાંબાગાળા માટે ના વ્યાજના દરોનો અભ્યાસ કરવામાં આવેતો નીચે મુજબના લક્ષણો જોવા મળે છે.

* વ્યાજના દરોમાં સામાનીયા રીતે વધારો જોવા મળે છે. જે વધુ કુગાવાનો દરને મૂડીના સાધનોની અછત દર્શાવે છે.

* લાંબાગાળાની થાપણ ઉપર ટૂંકાગાળાની થાપણો કરતા વ્યાજનો દર વધુ જોવા મળે છે. કારણકે તો જ રોકાણકારો લાંબેગાળે પાકતી થાપણોમાં રોકાણ કરશે.

* કાર્યશીલ મૂડી પેર વ્યાજનો દર પ્રમાણમાં ઊંચો છે જે સામાન્ય બાબત કરતા વિરોધાભાસી છે.

૬.૦ નાણાકીય ક્ષેત્રો :- નિશ્ચિત આવકની જામીનગીરી અને ઈકવીટી શેર પરની આવકોનો અમુક નક્કી કરેલા વર્ષોમાં અભ્યાસ કરવામાં આવ્યો તો એવું જાણવા મળ્યું કે નિશ્ચિત આવકની જામીનગીરી પર વળતર વધતું જાય છે.

૭.૦ નાણાકીય વિકાસના માપો :-

કોઈપણ દેશનો નાણાકીય વિકાસ નીચેના માપો દ્વારા નક્કી કરાય છે.

૭.૧ નાણાકીય ગુણોતર :-

આ પ્રમાણ નાણાકીય વિકાસ અને અર્થતંત્રના વિકાસ વચ્ચેનો સબન્ધ દર્શાવે છે. જે નીચેની રીતે મેળવાય છે.

TOTAL FINANCIAL CLAIMS / NATIONAL INCOME.

૭.૨ નાણાકીય આંતરસંબંધોનું પ્રમાણ :-

આ પ્રમાણ નાણાકીય સંહતિ અને રોકાણ વચ્ચેનો સંબંધ દર્શાવે છે. જે નીચેના સૂત્ર દ્વારા મેળવાય છે.

TOTAL FINANCIAL CLAIMS/NET PHYSICAL CAPITAL FORMATION

7.3 NEWW ISSUE RATIO:-

આ પ્રમાણ બિન - નાણાકીય ક્ષેત્ર કેટલા અંશે રોકાણ કરે છે તે દર્શાવે છે. જેનું સૂત્ર છે.

PRIMARY ISSUES CLAIMS CREATED BY NON-FINANCIAL SECTORS/NET PHYSICAL CAPITAL FORMATION

7.4 INTERMEDIATION RATIO:-

નાણાકીય સંસ્થાઓ દ્વારા કરવામાં આવતાં નાણાકીય વ્યવહારો નું માપ દર્શાવતો આ ગુણોતર નીચેના સુત્ર દ્વારા મેળવાય છે.

ISSUES OF FINANCIAL INSTITUTIONS / TOTAL FINANCIAL ISSUES IN THE ECONOMY.

આ બધા ગુણોતરનું જો ભારતીય અર્થતંત્રમાં મુલ્યાંકન કરવામાં આવે તો ૧૯૫૧-૫૨ પછીથી આ બધા નાણાકીય વિકાસના પ્રમાણમાં વધારો જોવા મળ્યો છે. જો કે તેના વિકાસનો દર જુદો જુદો છે. જે દર્શાવે છે કે

7.4.1. નાણાનો પ્રવાહ અર્થતંત્રની પ્રવૃત્તિઓમાં વધતો જોવા મળ્યો છે.

7.4.2. નાણાકીય સંહતિ વધી રહી છે જે બચત અને વધારાની મૂડીને ખાધવાળા ક્ષેત્ર તરફ લઇ જાય છે.

7.4.3. નાણાકીય મધ્યસ્થીઓ અર્થતંત્રમાં વધી રહ્યા છે. ટૂંકમાં, ભારતની નાણાકીય સંહતિ વિકાસ પામી રહી છે.

*** CURRENT TRENDS IN INDIAN FINANCIAL SYSTEM (FINANCIAL SECTOR REFORMS):-****7.5 MAJOR EVENTS:-**

૧૯૮૫માં અંશતઃ ઉદારીકરણ અને GLOBALISATION રાજીવ ગાંધી સરકાર દ્વારા અપનાવવામાં આવેલું.

૭.૫.૧ રાજ્ય અને કેન્દ્ર સરકારના કાર્યો અને ફંડના સ્ત્રોતો જુદાજુદા હોવા જોઈએ. એક સ્થળેથી આખા દેશનું સંચાલન શક્ય નથી. તેથી પ્રાંતીય સરકારને નાણા ઉભા કરવા અને વાપરવાની સ્વાતંત્રતા અપાવી જોઈએ

૭.૫.૨ વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજીનો વિકાસ વૈજ્ઞાનીકો અને તજજ્ઞો માટે પડકાર બની ગયો છે. આ બધા ફેરફારોનો આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે સામનો કરવો પણ એક પડકાર છે.

૭.૫.૩ આજકાલ ભારતનો રોલ (૨૧ મી સદીમાં) અને તે પણ આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે આગળ પડતો બન્યો છે.SAARC દેશોમાં, NAM અને G-15 જેવી આંતરરાષ્ટ્રીય સંસ્થાઓમાં ભારતનું આગળ પડતું સ્થાન છે.

૭.૫.૪ EAST ASIAN CRISIS:

INDONESIA, THAILAND, SOUTH KOREA, MALAYSIA વગેરે દેશોએ ૯૦ ના દાયકામાં પહેલી વાર GDP કરતા ઓછો વિકાસદર મેળવેલો , જેમાં જાપાન પણ આવી જાય છે. અને ભારતમાં જો આ તંગીને દૂર રાખવી હોય તો નાણાકીય ક્ષેત્રે REFORMS બહુ જરૂરી છે.

૮ MAJOR RECOMMENDATIONS OF NARSIMHAM COMMITTEE:-

૮.૧ વ્યાજના દરો સંપૂર્ણ રીતે DEREGULATED કરવામાં આવે છે. અને બેંકો વ્યાજના દરો નક્કી કરવા સ્વતંત્ર છે. ખાસ કરીને ત્રીસ દિવસની થાપણ માટે.

૮.૨ નવા બેંક દરો કાર્યાન્વિત કરવામાં આવ્યા છે. જેની પાચલની ધારણા એવી છે કે આ દરો આખા દેશમાં વ્યાજના દરો દ્વારા MONERARY POLICY પહોંચાડવામાં આવે.

૮.૩ SLRSLR પ્રમાણ (STATUTORY LIQUIDITY RATIO) ઓછામાં ઓછો ૨૫ ટકા રાખવો જરૂરી છે. UCO અને ભારતીય બેંકના પ્રમાણ જાળવવામાં નિષ્ફળ ગયેલી અને તેથી તેમાં તરલતાનો પ્રશ્ન ઉભો થયેલો અને તેથીજ તેઓ તેમની નાણાકીય જવાબદારીઓ અદા કરવા સક્ષમ નહતી.

૮.૪ ચોખ્ખી બિન કાર્યરત મિલકતો ૧૦ ટકાજ રાખવી જોઈએ. પણ લગભગ સાત બેંકો એવી છે કે જેમાં આ મિલકતો ૧૦ટકા થી વધારે છે.

૮.૫ બેન્કિંગ ક્ષેત્ર હરીફાઈ દાખલ કરવામાં આવી છે. અને ખાનગી ક્ષેત્રે ૩૬ વિદેશી બેંકોને ભારતમાં મંજૂરી આપવામાં આવી છે.

૮.૬ NABARDના સંપતિ સ્ત્રોત વધતા જાય છે. તેની ભરપાઈ થયેલી મૂડી ૧૦૦ કરોડ માંથી ૧૦૦૦ કરોડની થઈ ગઈ છે.

૯.૦ RECOMMENDATION OF NARSIMHAM COMMITTEE-II:-

૧૯૯૭માં ભારતના નાણામંત્રી એ વિચાર્યું કે બેન્કિંગ ક્ષેત્રના પ્રથમ તબક્કાના REFORMS પોતાની કામગીરી સંપૂર્ણ રીતે બજાવી લીધેલ છે. અને ભારતને હવે નવા સુધારાની જરૂર છે. તેથી MR. NARSIMHAM સાથે બીજી કમિટીની રચના કરવામાં આવી હતી. અપ્રિલ ૧૯૯૮માં તેણે પોતાનો રિપોર્ટ રજૂ કરેલો. જેના મુખ્ય મુદ્દાઓ આ પ્રમાણે છે.

૯.૧. બેન્કિંગ રિફોર્મ ક્ષેત્રે કેન્દ્રિય અને મહત્વનો મુદ્દો સરકારની માલિકી બેંક ક્ષેત્રે ઘટાડવાનો છે. ભારતમાં ૮૨ ટકા જેટલી બેંકો જાહેર ક્ષેત્રની છે. વળી, સરકાર જુદીજુદી સત્તાઓ નીમે છે. અને બેંકોની કામગીરીના રીપોર્ટ મંગાવી થાપણ આપવા અને ન આપવા અંગેની ફરિયાદોનો અભ્યાસ કરે છે. જો બેંકોને સાચા અર્થમાં COMMERCIAL બનાવવી હોય તો સરકારે તેની માલિકી ઓછી કરી તેમને સ્વાયત્તા આપવી જોઈએ.

૯.૨. બેન્કોનું રાષ્ટ્રીયકરણ રોકવું જોઈએ.

૯.૩. બેન્કિંગ ક્ષેત્રે ભારતના નાણા મંત્રાલયની દેખરેખ હેઠળ કામ કરે છે. અને તેનો મોટા ભાગનો સમય બિન ઉત્પાદક કાર્યોમાં વપરાય છે, આથી બેંકોને ખાસ અલગ મંત્રાલય નીચે મુકવી જોઈએ.

૯.૪ SENIORITY પ્રમાણે પ્રમોશન અપાવું જોઈએ.

૯.૫ બેન્કોમાં ભરતી માટે નવી નીતિ નક્કી કરવી જોઈએ.

૯.૬ બેન્કોના નાણાકીય પત્રકો વધુ પારદર્શક હોવા જોઈએ.

૯.૭ બેંકોને સ્વાયત્તા આપવી જોઈએ.

૯.૮. બેંકોનો બિન કાર્યરત મિલકતો ૫ ટકા સુધી ઘટાડવી જોઈએ.

૯.૯ બેન્કને બોર્ડ દ્વારા સંચાલિત કરવી જોઈએ. તે એક વ્યાવસાયિક કંપની તરીકે કામ કરે તેવું કરવું જોઈએ.

૯.૧૦ બેન્કોની ૫૧ટકા માલિકી ખાનગી હાથોમાં સોંપવી જોઈએ.

૧૦.૦ MAIN ISSUES TO BE CONSIDERED WHILE BANKING SECTOR REFORMS:-

૧૦.૧ વ્યાજના દર કેવી રીતે નક્કી કરવા? બદલાતા પર્યાવરણમાં ટકી રહેવા અને વિદેશી બેંકોની હરિફાઇને પહોંચી વળવા આપણે અગ્રતા ક્રમ આપવાનું છોડી બધા માટે સરખા વ્યાજના દર લગાવવા જોઈએ.

૧૦.૨ સાચો વ્યાજનો દર નક્કી કરવું બહુ મુશ્કેલ કાર્ય છે. થાપણો ઉપરથી તે સમજવું અને નક્કી કરવું લગભગ અશક્ય છે. અને જો આમ કરીએ તો વ્યાજના દર સતત બદલાતા રહેશે. જે બેંકની CREDITABILITY માટે પ્રશ્નાર્થ છે.

૧૦.૩ R.B.I. દ્વારા વ્યાજ માટે અપાતી રકમ વધતી જાય છે.

૧૦.૪ લેણાની RECOVERY બહુ ઓછી થાય છે આથી RECOVERY ને ઝડપી કરવા અને વધારવા કેટલાક પગલા લેવા જોઈએ.

૧૦.૫ NABARD પાસે ઘણા સ્ત્રોત છે. પણ તેની પુનઃરચના કરવાની જરૂર છે.

૧૦.૬ નાબાર્ડ ઘણા નાણા એકઠા કરેલ છે. આથી તેની ધિરાણ કરવાની લાયકાત પણ વધી છે. છતાં, ઘણા બધા નાણા ધીર્યા વગરના પડ્યા છે. જે ના થવું જોઈએ.

૧૦.૭ ટૂંકા સમયમાં થતા બેંકના માળખાગત ફેરફારો અટકાવવા જોઈએ અને ગ્રાહકોને લગતો અભિગમ સ્વીકારવો જોઈએ.

૧૧.૦ INSURANCE SECTOR REFORMS:-

વીમાક્ષેત્ર ભારતમાં જાહેરક્ષેત્રે ઇજારાશાહી ધરાવે છે. મલ્હોત્રા કમિટીએ તેના LIBERALIZATION માટે REPORT આપેલો પણ ભાજપ સરકારે તેનો વિરોધ કરેલો. વીમાક્ષેત્રે મુખ્યત્વે ત્રણ ફેરફારો થવા જોઈએ.

૧૧.૧. STATUTORY વિમાની REGULATORY સત્તા હોવી જોઈએ.

૧૧.૨. વીમા કંપનીઓએ સ્વાસ્થ્યના વીમાક્ષેત્રે પ્રવેશવું જોઈએ. પેન્સનના ધંધામાં પણ આવવું જોઈએ. ભારતમાં હાલ ૨૦ MILLION લોકોજ હેલ્થ વીમો ધરાવે છે.

૧૧.૩. જીવનવીમા ક્ષેત્રે ધંધો વિકસાવવો જોઈએ.

ભારતમાં વીમાક્ષેત્રે નવી ટેકનોલોજી લાવવા અને PRODUCT EXPERTISE માટે વિદેશી કંપનીઓને દાખલ કરવી જોઈએ. અને ૪૯ ટકા જેટલી માલિકી વિદેશી કંપનીઓને JOINT VENTURE દ્વારા અપાવી જોઈએ.

હાલમાં LIC અને GIC ભારતમાં પાણી, વીજળી, સ્વાસ્થ્ય અને મકાન ક્ષેત્રે માળખાગત સુવિધાઓ વિકસાવવા ૬૦૦૦ થી ૭૦૦૦ કરોડ જેટલી રકમ પૂરી પાડે છે. જો ભારતમાં વિમાને ધંધા તરીકે વિકસાવવામાં આવે તો દરેક કંપની ઓછામાં ઓછી ૫૦૦૦ કરોડ જેટલી વાર્ષિક રકમ આપી શકે. અને આ એકજ રસ્તો છે જે લાંબા ગાળાના માળખાગત PROJECT માટે નાણા આપી શકે.

વળી, સરકારે સમય જતા LIC અને GIC માંથી તેનું રોકાણ ઘટાડવું જોઈએ. બેન્કિંગ ક્ષેત્રની જેમ વીમાક્ષેત્રે પણ સરકારની માલિકી વ્યાવસાયિકપણા, સંચાલકીય સ્વાયત્તતા, ગ્રાહક સાથે મૈત્રી પૂર્ણ સંબંધોમાં અડચણ રૂપ બને છે.

૧૨.૦ ઉપસહાર (CONCLUSION):-

આ બધા સુધારા જો વ્યવસ્થિત, રીતે અમલમાં મૂકાય તો ૨૧મી સદીમાં બીજા દેશો સાથે વ્યવસ્થિત હરિફાઈ શક્ય બનશે.

LIST OF ABBRIVIATION
RBI: RESERVE BANK OF INDIA
IFS: INDIAN FINANCIAL SYSTEM
UTI: UNIT TRUST OF INDIA
IDBI: INDUSTRIAL DEVELOPMENT BANK OF INDIA
NABARD: NATIONAL BANK FOR AGRICULTURE AND RURAL DEVELOPMENT
SBI: STATE BANK OF INDIA
IC&ICI: INDUSTRIAL CREDIT AND INVESTMENT CORPORATION OF INDIA
IFCI: INDUSTRIAL FINANCE CORPORATION OF INDIA
NCDC: NATIONAL COOPERATIVE DEVELOPMENT CORPORATION
RRB: REGIONAL RURAL BANK
LIC: LIFE INSURANCE CORPORATION OF INDIA
GIC: GENERAL INSURANCE CORPORATION OF INDIA
CANBANK: CANARA BANK
BOI: BANK OF INDIA
PNB: PUNJAB NATIONAL BANK
NBFC: NON-BANKING FINANCIAL COMPANY
OTCEI: OVER THE COUNTER EXCHANGE OF INDIA
NASDAQ: NATIONAL ASSOCIATION OF SECURITIES DEALERS AUTOMATED QUOTATION
NSE: NATIONAL STOCK EXCHANGE
SAARC: SOUTH ASIAN ASSOCIATION FOR REGIONAL COOPERATION
NAM:- NON-ALIGNED MOVEMENT
GDP: GROSS DOMESTIC PRODUCT
G-15: GROUP OF 15
SLR: STATUTORY LIQUIDITY RATIO

Dr. Mehul Rashmikant Solani
Assistant professor
Faculty of Commerce
Government Commerce Colleges
Jamnagar

Copyright © 2012 - 2016 KCG. All Rights Reserved. | Powered By: Knowledge Consortium of Gujarat